

حمایت از بزه دیدگان جرم قاچاق انسان در اسناد فراملی

محسن عینی*

چکیده

قاچاق انسان، جرمی مغایر کرامت انسانی و حقوق بشر قلمداد می‌شود که مبارزه مؤثر با آن در پرتو راهبردهای پیشگیری از وقوع آن، حمایت از بزه دیده آن و تعقیب کیفری مرتکب آن است. حمایت از بزه دیده جرم قاچاق انسان به دلایل انسانی و ارزشهای حقوق بشری و از آنرو است که او، بزه دیده جرم و نه مرتکب آن است و حمایت از او به همکاری بزه دیده با سازمان عدالت کمک می‌کند و همچنین مانع از بزه دیدگی مجدد او می‌شود. بر این مبنا، اسناد فراملی مثل پروتکل پیشگیری، سرکوب و مجازات قاچاق اشخاص به ویژه زنان و کودکان سازمان ملل متحد و کنوانسیون اقدام ضد قاچاق انسان شورای اروپا، تدابیر حمایتی کمیته‌ای را که به بهبودی جسمی، روانی و اجتماعی بزه دیده کمک می‌کند، پیش‌بینی کرده‌اند. از مهم‌ترین این تدابیر عبارتند از: عدم مجازات بزه دیده برای جرائمی که در فرآیند قاچاق انسان به انجام آن مجبور شده‌اند، تأمین مسکن یا جان پناه مناسب، کمک‌های مادی، اجازه اقامت، خدمات پزشکی و روانشناختی، آموزش شغلی و برنامه‌های توانبخشی، ارائه اطلاعات، مشورت‌ها و کمک‌های حقوقی و تسهیل مشارکت بزه دیده در دادرسی، خدمات ترجمه و ... کنوانسیون اروپایی مزبور نسبت به پروتکل یاد شده به لحاظ آنکه تدابیر حمایتی بیشتری چون دوره بهبودی و دسترسی به بازار کار را مقرر کرده است از موقعیت برتری برخوردار است. این مقاله پیشنهاد می‌کند، با اقبال سیاست جنایی ایران

* استادیار دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) mohsen.eini@yahoo.com

از راهبرد حمایت از بزه دیده جرم قاچاق انسان، قوه تقنینی کشور، تدابیر لازم حمایت از بزه دیدگان جرم قاچاق انسان را به موجب قانون پیش بینی کند.

واژه‌های کلیدی: قاچاق انسان، حمایت از بزه دیده، حقوق بشر، جرم فرامرزی، بزه دیده

۱. مقدمه

راهبردهای مبارزه علیه جرم قاچاق انسان^۱ یا به عبارت بهتر سوداگری انسان در سه موضوع اصلی خلاصه می‌شود: پیشگیری، حمایت و تعقیب^۲ (فولمار اتو^۳ - راب^۴، ۲۰۰۹: ۱۱). نماینده عالی‌رتبه حقوق بشر سازمان ملل در تعبیری دیگر بر پیشگیری از قاچاق، حمایت و کمک به اشخاص قاچاق شده و جرم انگاری، مجازات مرتکبین و جبران (خسارت)^۵ تاکید می‌کند (شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد^۶، ۲۰۰۲: ۳-۴). به عبارت دیگر اگر چه مبارزه علیه بزه قاچاق انسان نیازمند پاسخهای پیشگیرانه و واکنشی (سرکوبی) است، اما مبارزه ثمر بخش و موثر با این بزه در پرتو اهتمام به راهبرد حمایت از بزه دیده محقق خواهد شد. بدین جهت اسناد فراملی مرتبط با قاچاق انسان به ویژه پروتکل پیشگیری، سرکوب و مجازات قاچاق اشخاص به ویژه زنان و کودکان (پروتکل پالمو) مصوب سال ۲۰۰۰ سازمان ملل متحد و کنوانسیون اقدام ضد قاچاق انسان (کنوانسیون ورشو) مصوب سال ۲۰۰۵ شورای اروپا^۷ به ساماندهی اقدامات حمایتی برای بزه دیدگان قاچاق انسان تصریح کرده اند.

اصولا جرم قاچاق انسان مغایر با کرامت انسانی و نقض حقوق بشر است (اسکریونکوا^۸، ۲۰۰۶: ۲۳۰؛ فولمار اتو- راب، ۲۰۰۹: ۱۴، ۲۹) و ابعاد حقوق بشری قاچاق انسان موجب می‌شود تادر فرآیند مبارزه با این بزه وظایف و تکالیفی بردولت ها، به عنوان مخاطبین اصلی حقوق بشر، تحمیل شود که از مهمترین آنها حمایت حقوق بشر مدارانه از بزه دیدگان جرم است؛ بگونه‌ای که در مرکز همهی تلاشهایی که توسط دولت‌ها در واکنش علیه قاچاق انسان صورت می‌گیرد، حقوق بشر و رفاه بزه

دیدگان مد نظر قرار می‌گیرد (پیترویکز^۹، ۲۰۰۹: ۱۸۳). راهبرد حمایت از بزه دیده احترام به آموزه‌های حقوق بشری و از آنرو است که بزه دیده قاچاق انسان، بزه دیده یک جرم شدید است و نه مرتکب آن و از سوی دیگر حمایت از او نقشی به سزا در پیشگیری از تکرار جرم قاچاق انسان (قاچاق دومین) ایفاء می‌کند (هودگ^{۱۰}، ۲۰۰۸: ۱۵۱)؛ از این رو اسناد فراملی مربوط به قاچاق انسان موضوع حمایت از بزه دیده جرم را به عنوان یکی از راهبردهای اصلی یک سیاست جنائی سنجیده و جامع علیه جرم قاچاق انسان قلمداد کرده‌اند.

از مهمترین اسناد بین‌المللی مرتبط با قاچاق انسان، پروتکل پالمو است. پروتکل مزبور با آنکه در تعیین قواعد مربوط به جرم انگاری قاچاق انسان و پیش‌بینی برخی اقدامات پیشگیرانه موفق است و الزاماتی صریح در این قلمرو پیش‌بینی می‌کند، اما در موضوع حمایت از بزه دیدگان جرم قاچاق انسان و اتخاذ تدابیر قاطع و الزام آور حمایت‌گرانه از بزه دیدگان، از امتیاز بالائی برخوردار نیست.

در سطح اروپائی اسناد چندی به حمایت از حقوق بزه دیدگان جرم پرداخته‌اند که می‌توان به ترتیب تاریخ تصویب به شرح زیر از آنها یاد کرد:

- تصمیم راهبردی مصوب ۱۵ مارس ۲۰۰۱ شورای اتحادیه اروپا^{۱۱} در مورد موقعیت بزه دیدگان در دادرسی کیفری؛

- تصمیم راهبردی مصوب ۱۹ ژولای ۲۰۰۲ شورای اتحادیه اروپا در مورد مبارزه با قاچاق انسان؛

- دستورالعمل شورای اتحادیه اروپا مصوب ۲۴ آوریل ۲۰۰۴ در مورد اجازیهی اقامت صادره برای اتباع کشورهای ثالث که بزه دیده قاچاق انسان هستند.

از میان اسناد اروپائی، سندی که از موقعیت مناسبتری در راستای پیش‌بینی تدابیر حمایت‌گرانه حقوق بشر مدارانه از بزه دیدگان جرم قاچاق انسان برخوردار است، کنوانسیون موسوم به کنوانسیون اقدام ضد قاچاق انسان (کنوانسیون ورشو) مصوب ۱۲ می سال ۲۰۰۵ میلادی شورای اروپا است که بعد از تصویب آن سرانجام از ۱ فوریه ۲۰۰۸ میلادی لازم الاجراء شده است (درو^{۱۲}، ۲۰۰۸: ۵۰). این کنوانسیون در قیاس با پروتکل پالمو از حیث توجه به حقوق بزه دیده و حمایت از او از رتبه ای شایسته‌تر

برخوردار است. زیرا اقدامات حمایتی خاصی را برای بزه دیدگان پیش‌بینی کرده‌است که قبل از این در اسناد بین‌المللی مربوط، مورد تصریح قرار نگرفته است. مثلاً امکان دسترسی به بازار کار و آموزش برای بزه دیده یا پیش‌بینی دوره‌ی بهبودی و امکان تجدید اجازة‌ی اقامت و... از مهمترین این موارد است (براسپینگ^{۱۳}، ۲۰۰۶: ۳۶۴).

کنوانسیون مزبور در ماده‌ی ۱ با تصریح به اهداف کنوانسیون در بند ب مقرر کرده‌است: "اهداف این کنوانسیون عبارتند از: "... حمایت از حقوق بشر بزه دیدگان قاچاق انسان؛ طراحی یک چارچوب جامع برای حمایت و کمک به بزه دیدگان ...". این کنوانسیون یاد شده اگر چه با سطح عالی از انتظارات فاصله دارد، ولی یک دلیل این وضعیت این است که اقبال و توجه بیش از اندازه به حقوق بزه دیدگان و حمایت از آنها، دولت‌های اروپائی به ویژه کشورهای مقصد را که همواره مواجه با مهاجرت‌های غیر قانونی و خلاف قواعد بوده‌اند، با انبوهی از ادعاهای قاچاق انسان روبرو خواهد کرد که بررسی آنها زمان و هزینه‌های زیادی را به آن کشورها تحمیل می‌کند (گالاگر^{۱۴}، ۲۰۰۶: ۱۸۸)؛ لذا تمام آنچه که مطلوب می‌نماید در کنوانسیون ذکر نشده است، ضمن آنکه هر یک از دولت‌های عضو کنوانسیون می‌توانند در حقوق ملی خود قواعد حمایتی بیشتری را برای بزه دیدگان جرم قاچاق انسان پیش‌بینی کنند. همچنانکه برخی از الزامات حمایتی حقوق بشر مدارانه را باید در معاهدات حقوق بشری مثل کنوانسیون اروپائی حقوق بشر و آزادی‌های اساسی مصوب ۱۹۵۰ جستجو کرد (فولمار اتو - راب، ۲۰۰۹: ۳۸).

تدابیر حمایتی مختلفی نسبت به بزه دیدگان بزرگسال، کودک و همچنین شهود قابل بررسی است. این مقاله با هدف بهره‌مندی از موضوع مزبور در سیاست جنائی ایران و همچنین غنای ادبیات حقوقی کشور در این مورد، به مهمترین تدابیر حمایتی مربوط به بزه دیدگان بزرگسال جرم قاچاق انسان که به ویژه با توسل به خشونت، اجبار یا فریب قاچاقچیان بزه دیده جرم واقع می‌شوند، می‌پردازد. تحلیل و بررسی ما بر مبنای اسناد فراملی و به ویژه کنوانسیون ورشو است و از سایر اسناد فراملی از جمله پروتکل پالرمو نیز بهره گرفته‌ایم. آنچه که انگیزه‌ی نویسنده را برای این موضوع تقویت می‌کند، نادیده گرفتن راهبرد حمایت از بزه دیده در قانون مبارزه با قاچاق انسان

مصوب سال ۱۳۸۳ است؛ زیرا قانون مزبور ظاهراً تحت تاثیر دیدگاه سنتی قانونگذار از میان تمامی راهبردهای مؤثر برای مبارزه با قاچاق انسان فقط از واکنش کیفری سرکوبگرانه علیه این جرم استفاده کرده است و حمایت از بزه دیدگان قاچاق انسان، جایگاهی در قانون مزبور ندارد (سلیمی، ۱۳۸۶: ۲۷۶). بدیهی است بازنگری و اصلاح این سیاست راه مبارزه موثرتر با این جرم را هموارتر خواهد کرد.

۲. مبانی و دلایل حمایت از بزه دیده جرم قاچاق انسان

انسان از آنرو که دارای کرامت است از حقوقی برخوردار است و این حقوق فارغ از نژاد، رنگ، مذهب، ملیت، وضعیت اقامت و... محترم است. پاسداشت این حقوق اساسی که حقوق بشر نام دارد در درجه‌ی نخست از مسئولیت دولت‌ها است و بر این اساس دولت‌ها وظیفه می‌یابند که از نقض حقوق بشری یا انسانی اشخاص و لو توسط مأمورین خود جلوگیری کنند و در صورتی که حقوق انسانی آنها نقض شد با ساز و کار مناسب قضائی و اداری و مساعدت به وی، بر اعاده‌ی حقوق نقض شده او اهتمام ورزند (فولمار اتو - راب، ۲۰۰۹: ۳۳)؛ قصور دولت‌ها در این موارد، ضرورت پاسخگویی آنها در مقابل نهادهای بین‌المللی مثل شورای حقوق بشر را، فراهم می‌کند (شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد^{۱۵}، ۲۰۰۹: ۵، ۹-۱۰). جرم قاچاق انسان از معدود جرائمی است که در فرآیند وقوع آن به طور آشکار و برجسته بسیاری از حقوق اساسی و بنیادی اشخاص مثل حق آزادی، امنیت و خلوت او نقض می‌شود و رفتارهایی که بزه دیده این جرم با آن مواجه می‌شود، تباین آشکاری با کرامت و شأن انسانی او دارد: فریب، زور، آدم ربائی، روسپی‌گری اجباری، کار اجباری، خشونت و... فقط برخی از عناصر چنین رفتاری را تشکیل می‌دهند (پیترویکز، ۲۰۰۹: ۱۸۵). تردیدی باقی نیست این فرآیند با شان یک انسان فاصله دارد، از این رو قاچاق انسان، نقض حقوق بشر و مغایر کرامت انسانی قلمداد شده است (گالاگر، ۲۰۰۵: ۱۸۷) و هر دولتی که با این رفتار خلاف بشری مواجه است، وظیفه می‌یابد تا اولاً نسبت به تعقیب مرتکبین جرم اقدام کند و ثانیاً با ترتیب دادن اقدامات اداری و قضائی مناسب در جبران

حقوق پایمال شده او و اعاده‌ی آن بکوشد. این وظایف حمایت گرایانه فارغ از وضعیت مهاجرت و اقامت شخص و حتی همکاری او با مقامات صلاحیت دار در تعقیب مرتکب جرم، باید اعمال شود والا کوتاهی و قصور آن دولت، موضوع نقص حقوق بشر را مطرح می‌کند (درو، ۲۰۰۹: ۴۷-۴۸). بر اساس آنچه آمد، مبنای حمایت از بزه دیده جرم قاچاق انسان را باید در ارزشهای حقوق بشری و الزامات آن جستجو کرد، زیرا قاچاق انسان گونه‌های متفاوتی از حقوق انسانی اشخاص را به نحو شدیدی از میان می‌برد و مغایر حقوق بشر است؛ پس هر دولتی ملزم به حمایت از بزه دیده آن می‌شود. چنین الزامی با ارزشهای اسلامی نیز که بر دستگیری از اشخاص آسیب پذیر دلالت دارد، سازگار است (دفترمقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد؛ مبارزه با قاچاق انسان وفق اصول حقوق اسلامی^{۱۶}، ۲۰۱۰: ۳۳).

از سوی دیگر کمک به بزه دیده و حمایت از او تدبیری پیشگیرانه است که می‌تواند از قاچاق و بزه کاری مجدد (دومین) جلوگیری کند و برعکس آن رها کردن بزه دیده جرم، موجباتی را فراهم می‌کند تا بزه دیدگانی مثل کودکان یا مهاجرین که به ویژه از وضعیت آسیب پذیری برخوردارند، گرفتار گروههای جنایتکار و قاچاقچیان انسان شده و در نتیجه بزه دیده مجدد شوند (هودگ، ۲۰۰۸: ۱۵۱؛ اسکریونکوا، ۲۰۰۶: ۲۳۱). برخی گزارشها حکایت از آن دارد که تعدادی از بزه دیدگان قاچاق انسان را افرادی تشکیل می‌دهند که رفتاری آنها در دام قاچاقچیان فقط به یک مورد محدود نشده است و برای دومین بار بزه دیده قاچاق انسان شده‌اند (لوئیز هرز^{۱۷}، ۲۰۰۶: ۲۵)، بنابراین یک دلیل دیگر حمایت از بزه دیده، پیشگیری از تکرار جرم قاچاق انسان و بزه دیدگی دومین بزه دیدگان قاچاق انسان است.

اما مبنای و دلایل حمایت از بزه دیده جرم به آنچه که گفتیم محدود نیست و به ویژه می‌توان دلایل زیرین را اضافه کرد:

- کمک به بزه دیده و حمایت‌های مادی و معنوی از او، جلب اعتماد وی نسبت به سازمان دادگستری و کمک به او جهت بازگشت به بطن جامعه است و دولت با حمایت از او، بزه دیده جرم را تشویق می‌کند تا جهت مبارزه‌ی موثر با جرم قاچاق انسان با دستگاه عدالت و مأمورین اجرای قانون و پلیس همکاری و در اجرای عدالت

کمک کند.

- بیشتر بزه دیدگان جرم قاچاق انسان تحت تاثیر فقر و محرومیت های اقتصادی و اجتماعی و به علت فریب یا اجبار در فرآیند قاچاق انسان وارد و به بهره کشی از خود تن می دهند و این وضعیت عدم مسولیت کیفری آنها و لزوم حمایت از ایشان را تایید می کند (نوبهار، ۱۳۸۵: ۲۰۵). به بیانی دیگر الزام دولت ها به حمایت از بزه دیدگان جرم قاچاق انسان از آنرو است که جامعه او را مجرم نمی داند تا مجازات کند، بلکه بر او عنوان بزه دیده جرمی می نهد که شایسته ی کمک و حمایت است تا حقوق تضییع شده او اعاده شود و البته جبران این حقوق تضییع شده بدون حمایت و مساعدت دولت ها امکان پذیر نیست. بنابراین حمایت از بزه دیده قاچاق انسان را باید در آموزه های حقوق بشر بزه دیده مدار و بزه دیده شناسی حمایت محور جستجو کرد که بر شأن و جایگاه مناسب بزه دیده در تمامی مراحل دادرسی کیفری تاکید می کند و بر این باور است که نظر بزه دیده در تمامی مراحل تعقیب، دادرسی و تعیین مجازات باید مورد ملاحظه قرار گیرد.

دلایل مذکور از آنچنان قوتی برخوردار است که اسناد بین المللی و منطقه ای یکی از راهبردهای کلان برای مبارزه با این پدیده را در تمهید اقدامات حمایتی مناسب تشخیص و به آن تصریح کرده اند و بدنبال آن در قوانین ملی برخی کشورها تحت تأثیر این راهبرد اقدامات حمایتی ویژه ای مقرر شده است. در بخش بعدی با گونه های متفاوتی از اقدامات و تمهیدات حمایتی که برای بزه دیدگان جرم قاچاق انسان در اسناد فراملی پیش بینی شده است، آشنا می شویم.

۳. گونه های حمایت از بزه دیده قاچاق انسان

چنانکه آمد، اسناد بین المللی و فراملی تحت تأثیر آموزه های حقوق بشر محور و انسانی، حمایت از بزه دیده جرم را به عنوان یکی از راهبردهای موثر علیه بزه قاچاق انسان مورد توجه قرار داده اند؛ از این رو ماده ی ۲۵ کنوانسیون جرم سازمان یافته فراملی، تحت عنوان "کمک و حمایت از بزه دیدگان" پیش بینی شد و به دنبال آن پروتکل پالمو در ماده ی ۲ یکی از اهدافش را کمک و حمایت از بزه دیدگان قاچاق

انسان اعلام کرده است. در بخش دوم پروتکل مزبور تحت عنوان حمایت از بزه دیدگان قاچاق اشخاص طی مواد ۶، ۷ و ۸ به چگونگی و گونه‌های متفاوت حمایت از بزه دیدگان قاچاق اشخاص اشاره شده است.

در اسناد اروپائی، کنوانسیون ورشو نیز، همانند پروتکل پالرمو، در بخش اول آن یکی از اهداف خود را حمایت از حقوق بشر بزه دیدگان قاچاق انسان معرفی می‌کند و در بخش سوم طی مواد ۱۰ تا ۱۶ به اقدامات و تمهیدات مختلف حمایت از بزه دیدگان قاچاق انسان تصریح می‌کند. لازم به ذکر است که کنوانسیون ورشو فقط مختص کشورهای اروپائی نیست و همچنانکه در ماده‌ی ۴۳ آن مقرر شده است، هر یک از دولت‌های غیر اروپائی نیز می‌توانند براساس ساز و کار پیش‌بینی شده در ماده‌ی مزبور به آن ملحق شوند؛ چنانکه دولت آمریکا کنوانسیون مزبور را امضاء کرده است. در میان کشورهای عضو اتحادیه اروپائی نیز فقط برخی کشورها مثل فرانسه، انگلیس و هلند آنرا امضاء و تصویب کرده‌اند (رافالی^{۱۸}، ۲۰۰۹: ۲۱۳) ولی کشور آلمان در ۱۷ نوامبر ۲۰۰۵ آنرا امضاء ولی هنوز تصویب نکرده است (مور هوس^{۱۹}، ۲۰۰۹: ۱۹۳).

در اسناد مذکور، گونه‌های متفاوتی از حمایتها شامل شناسائی بزه دیده، تأمین امنیت او، ترتیب دادن زندگی شایسته برای وی و مشارکت او در فرآیند دادرسی و جبران خسارت از وی، اشتغال، وضعیت اقامت و... مقرر شده است و به نظر می‌رسد کنوانسیون ورشو از این حیث جامع‌تر است. در قسمت بعدی مقاله سعی خواهیم کرد چهره‌های متفاوت حمایت از بزه دیده قاچاق انسان را ترسیم کنیم.

قانون مبارزه با قاچاق انسان مصوب ۱۳۸۳ که بر تعقیب بزه دیدگان جرم در پاره‌ای از موارد دلالت دارد، با آنکه برای اولین بار از واژه "بزه دیده" در ادبیات قانونی استفاده کرده است اما هیچگونه تدبیر حمایتی مربوط به بزه دیدگان جرم قاچاق انسان، در آن پیش‌بینی نشده است جز آنکه ممکن است با تفحص در قوانین پراکنده به برخی تدابیر حمایتی ابتدائی برخورد کنیم و این در حالی است که اصولاً یکی از دلایل و مقاصد تصویب اسناد فراملی مرتبط با قاچاق انسان پیش‌بینی ساز و کار مناسب جهت حمایت از بزه دیدگان این جرم بوده است؛ اما قبل از تشریح این موارد، اشاره به چند موضوع در این خصوص ضروری است:

۱- اجرای بسیاری از اقدامات و تمهیدات حمایتی به تنهایی از عهده‌ی دولت‌ها بر نمی‌آید و در این راه باید بر اساس یک سیاست جنائی مشارکتی، به ویژه نهادهای مردم نهاد (NGO) به یاری دولت‌ها اقدام کنند (لایدهولت^{۲۰}، ۲۰۰۶: ۹۱)؛ به این امر در پروتکل پالمو (ماده‌ی ۶) و کنوانسیون ورشو (ماده‌ی ۱۲) نیز اشاره شده است. در کشور آلمان نزدیک به چهل مرکز مشورتی غیر دولتی ایجاد شده است که در زمینه‌های مختلفی به بزه دیدگان مشورت می‌دهند و در طول دادرسی کیفری حمایت از آنها را برعهده دارند و آنها را یاری می‌کنند (فولمار اتو - راب، ۲۰۰۹: ۲۷)؛ همچنین سه وزارتخانه مختلف ملاحظات مربوط به قاچاق انسان را تنظیم می‌کنند (اسچیمت^{۲۱}، ۲۰۰۸: ۶). در کشور انگلستان و در شهر لندن، تأمین برخی از نیازمندیهای بزه دیدگانی که مورد بهره‌کشی جنسی قرار گرفته‌اند، بر عهده‌ی یکی از سرمایه‌داران مستقل است (اسکات^{۲۲} - هارپر^{۲۳}، ۲۰۰۶: ۳۱۳).

۲- با آنکه بزه دیدگان قاچاق انسان، در بیشتر کشورها، شامل زنان و به منظور روسپی‌گری است (دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد؛ قاچاق اشخاص^{۲۴}، ۲۰۰۹: ۱۶، ۲۱؛ بتسی یوکووا^{۲۵}، ۲۰۰۷: ۴۷) اما بهره‌کشی از کار و خدمات دیگری (بهره‌کشی اقتصادی) نیز یکی از مقاصد قاچاقچیان است که گاه مردان را درگیر کرده‌است (دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد؛ قاچاق اشخاص، ۲۰۰۹: ۲۰، ۲۲) بدین جهت کنوانسیون ورشو به ویژه اعمال اقدامات حمایتی را با نگرش به دو اصل دنبال کرده‌است:

الف - تساوی جنسیتی که بزه دیدگان زن و مرد به طور مساوی از امتیازات و حمایتها برخوردار می‌شوند و جنسیت خاص مانع از حمایت نیست؛

ب- عدم تبعیض در اعمال مقررات کنوانسیون و به ویژه برخوردار کردن بزه دیدگان از امتیازات آن بدون نگرش به نژاد، رنگ، مذهب، سیاست و ...

اصول مزبور مانع آن نمی‌شود که دولت‌ها با توجه به نیازهای خاص افراد آسیب پذیرتری مثل کودکان^{۲۶}، تدابیر حمایتی ویژه‌ای هم برای آنها مورد نظر قرار دهند؛ بدین جهت کنوانسیون ورشو پاره‌ای اقدامات حمایتی خاص بزه دیدگان کودک را نیز مقرر

پافشاری کنوانسیون بر مراتب مذکور و ترسیم وضع مطلوب، واقعیت‌های کشورهای عضو اتحادیه اروپائی را مخفی نمی‌کند. در کشور آلمان بیشتر حمایت‌های قانونی از بزه دیدگان قاچاق به زنان اختصاص یافته و گروه‌های مردم نهاد توانائی‌های محدودی برای ارائه خدمات به بزه دیدگان مرد قاچاق شده داشته‌اند؛ همچنان که دولت نیز در برخی مواقع در گزارش‌هایش در مورد قاچاق انسان از بزه دیدگان مرد غفلت کرده‌است (مور هوس، ۲۰۰۹: ۲۳۱).

۳- تدابیر حمایتی مختلفی نسبت به بزه دیدگان بزرگسال قاچاق انسان، در اسناد فراملی پیش‌بینی شده است و ما در این مقاله فقط به کمیته تدابیر حمایتی مربوط به بزه دیدگان بزرگسال اشاره می‌کنیم. قبل از هر چیز شناسائی بزه دیدگان جرم ضروری است.

۳-۱. شناسائی بزه دیدگان

به منظور رفع هرگونه ابهامی کنوانسیون ورشوبه تعریف بزه دیده جرم اشاره می‌کند و در بند ۴ ماده ۴ مقرر کرده‌است: "بزه دیده به معنای هر شخص طبیعی است که در معرض قاچاق انسان است".

نظربه اینکه شناسائی بزه دیدگان قاچاق انسان، برای استفاده از مزیتها و یا اعمال حمایت‌های مقرر، نقشی مهم ایفا می‌کند، کنوانسیون مزبور، برخلاف پروتکل پالمو که ساکت است، به عنوان اولین تمهید حمایتی (رافالی، ۲۰۰۹: ۲۱۰) برای بزه دیدگان قاچاق انسان، به موضوع شناسائی آنها تصریح کرده‌است (فولمار اتو-راب، ۲۰۰۹: ۳۸). شناسائی بزه دیدگان تدبیری مناسب است که به مقامات صلاحیت دار اجازه می‌دهد برای پیگیری حمایت‌های قانونی لازم از بزه دیدگان آسیب پذیر و به ویژه کودکان و زنان، با اطمینان خاطر اقدام کنند. براین اساس، دولت‌ها به موجب کنوانسیون ذکر شده ملزم هستند تا مأمورین صلاحیت دار و آموزش دیده را با اختیارات لازم پیش‌بینی کنند و اگر شخصی را بزه دیده قلمداد می‌کنند از کشور خود منتقل نکنند تا روند شناسائی وی تکمیل شود. در فرآیند شناسائی یک نفر به عنوان بزه دیده، ممکن است ۲ مرحله واقع گردد:

الف- داوری اولیه ولی غیر قطعی درمورد بزه دیده بودن یک شخص؛

ب- تصمیم قطعی مبنی بر بزه دیده بودن یا نبودن یک شخص (شورای اروپا،

۲۰۰۵: ۴۶).

مامورین صلاحیت دار در فرآیند شناسایی افراد به عنوان بزه دیده قاچاق انسان، باید به ملاحظاتی چون سن، جنسیت، وضعیت مهاجرت و اقامت، ترس از انتقام، سوابق فرهنگی، وضع جسمانی (بیماری) و سایر اوضاع و احوال فرد توجه کنند (دفترمقابل با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد؛ مجموعه ابزار^{۲۷}، ۲۰۰۸: ۲۵۵) و اگر سن بزه دیده نا مشخص و احتمال کودک بودن او به نحو منطقی مطرح باشد، او را کودک^{۲۸} فرض کنند.

۲-۳. عدم مجازات بزه دیده

از حربه‌های مؤثری که قاچاقچیان انسان به ویژه علیه بزه دیدگان آسیب پذیر و خارجی استفاده می‌کنند، گذشته از ضبط مدارک هویتی یا گذرنامه آنها، ترساندن ایشان از دستگیری و تعقیب به خاطر جرائمی مثل ورود و اقامت غیر قانونی یا حسب مورد اشتغال به روسپی گری غیر قانونی است. این موضوعات بزه دیدگان را وادار می‌کند که به خواسته‌های نامشروع آنها پاسخ مثبت دهند یا به رفتارهای نامشروع خود ادامه دهند تا پس از دام قاچاقچیان انسان، گرفتار پلیس و دادگستری که احتمالاً زندانی یا اخراج را بدنبال می‌آورد، نشوند.

قاچاقچیان انسان نیز با اطمینان از ثمر بخشی این روش‌ها به رفتارهای مجرمانه خود و گرفتار کردن بزه دیدگان ادامه می‌دهند. به همین جهت از تدابیری که می‌تواند دلگرمی لازم را برای بزه دیدگان جهت قطع ارتباط با تهیه‌کاران فراهم کند و به همکاری آنها با مقامات صلاحیتدار جهت تعقیب و دستگیری قاچاقچیان انسان بیانجامد، عدم تعقیب بزه دیدگان قاچاق انسان (همان: ۲۵۴) بخاطر جرائمی است که مرتکب شده‌اند و انجام آنها معمولاً با رضایت و اراده‌ی آزاد آنها انجام نگرفته است؛ این تدبیر باید فارغ از هر شرطی مثل تعهد همکاری با پلیس اعمال شود. این امتیاز مانع از آن است که حقوق انسانی بزه دیده (مثل آزادی) یکبار توسط قاچاقچیان و بار دیگر توسط

دولت (مثلاً با سلب آزادی آنها) نقض شود.

به غیر از برخی رهنمودهای غیر الزامی یا تصمیماتی مثل قطعنامه ۵۵/۶۷ مجمع عمومی سازمان ملل متحد، کنوانسیون جرم سازمان یافته فراملی و پروتکل پالمو وظیفه صریح و قاطعی را در این مورد برای دولت‌ها پیش‌بینی نکرده‌اند (همان: ۲۵۶)، ولی کنوانسیون ورشو، در ماده‌ی ۲۶ موضوع امکان عدم تحمیل مجازات بر بزه دیدگان جرم را به خاطر دخالت آنها در فعالیت‌های نامشروع، تا حدی پذیرفته است که درانجام آنها مجبور شده‌اند (گالاگر، ۲۰۰۶: ۱۷۸) به عبارت بهتر، به نظر می‌رسد کنوانسیون مزبور نیز مانند پروتکل پالمو جرم قاچاق انسان را بر پایه عدم رضایت بزه دیده جرم و در فرضی که ازوسایل نامشروعی چون فریب یا زور استفاده می‌شود، مقرر می‌کند ولی مجازات نکردن بزه دیده را به خاطر سایر رفتارهای نامشروع، مثل ورود یا اقامت غیر قانونی منوط به اثبات دفاع اجبار می‌کند.^{۲۹}

اما وضعیت جاری در برخی از کشورهای اروپائی همچون سایر کشورها، حکایت از آن دارد که اشخاص قاچاق شده بخاطر حالت مهاجرت/ اقامت یا دخالتشان در صنعت سکس بازداشت و تعقیب می‌شوند و در نهایت از این کشورها اخراج می‌شوند (مور هوس، ۲۰۰۹: ۲۱۷؛ گالاگر، ۲۰۰۶: ۱۷۷-۱۷۸).

۳-۳. تدابیر حمایتی مربوط به اقامت بزه دیده

۳-۳-۱. دوره‌ی بهبودی

انجام بهینه‌ی فرآیند شناسائی بزه دیدگان و درک عمیق‌تر از وضعیتی که منجر به قاچاق آنها شده است، همچنین تمهید وضعیتی که طی آن بزه دیده خود را از نفوذ قاچاقچیان رهایی داده و زمینه‌ی بهبودی جسمی - روانی - عاطفی وی فراهم شود (مور هوس، ۲۰۰۹: ۱۹۳)، موجبات طرح این ایده را فراهم کرد که جامعه‌ی مقصد از بازگرداندن و اخراج فوری بزه دیده پرهیز کند، زیرا اخراج فوری آنها گذشته از آنکه امکان بزه دیدگی مجدد آنها را موجب می‌شود، جریان عدالت علیه قاچاقچیان انسان را که می‌تواند به استناد اطلاعات و شهادت بزه دیده جرم باشد، عقیم می‌گذارد. به همین جهت از تدابیر شایان توجهی که به ویژه در اسناد اروپائی مربوط و در راستای حمایت

از بزه دیدگان مورد توجه قرار گرفت، موضوع تجویز ماندن (Stay) و اقامت بزه دیده در کشور مقصد برای دوره‌ای کوتاه تحت عنوان "دوره‌ی بهبودی" است. در این دوره امکان بهبودی نسبی بزه دیده فراهم خواهد شد و بر اساس تصمیم آگاهانه بزه دیده می‌توان با شهادت او، به تعقیب و محکومیت کیفری مجرمین اقدام کرد. برای اولین بار این موضوع در ماده ۶ دستورالعمل شورای اتحادیه‌ی اروپائی مورخ ۲۹ آوریل ۲۰۰۴ در مورد "اجازه‌ی اقامت صادره برای اتباع کشورهای ثالث که بزه دیدگان قاچاق انسان‌اند..." و برای اتباع کشورهای که عضو اتحادیه اروپائی نیستند، پیش‌بینی شد. ولی دستورالعمل مزبور مدت این دوره را مشخص نکرد، پس از آن کنوانسیون ورشو در ماده‌ی ۱۳ به "دوره‌ی بهبودی" اشاره کرده و تحت تاثیر پیشنهاد پارلمان اروپا، آنرا برای مدت حداقل یک ماه پیش‌بینی کرد (ماده‌ی ۱۳) و پیشنهاد سه ماه را رد کرد (رافالی، ۲۰۰۹: ۲۱۰، ۲۱۱).

بر اساس کنوانسیون یاد شده، در طی این مدت اخراج اجباری بزه دیده ممکن نخواهد بود و بزه دیده مستحق دریافت حمایت‌های مادی، روانی، پزشکی و بطور کلی کمک‌های مقرر در بند ۱ و ۲ ماده‌ی ۱۲ است که برای آنها تمهید شده است (شورای اروپا، ۲۰۰۵: ۵۱؛ درو، ۲۰۰۹: ۷۲). با وجود این، بند ۳ ماده‌ی ۱۳ کنوانسیون مزبور، پیش‌بینی می‌کند که مراعات دوره‌ی مزبور به دلیل نظم عمومی و یا برملا شدن ادعاهای نادرست شخص، برای دولت‌ها الزامی نیست.

کشور آلمان تحت تأثیر اسناد فراملی به ویژه کنوانسیون ورشو با اصلاح مقررات مهاجرت خود، به بزه دیدگان قاچاق انسان یک دوره‌ی بهبودی که شامل چهار هفته است، اعطاء می‌کند (مور هوس، ۲۰۰۹: ۱۹۴).

۲-۳-۳. اجازه‌ی اقامت

"دوره‌ی بهبودی" مطابق با دستورالعمل مذکور و کنوانسیون ورشو ممکن است برای تمامی بزه دیدگان منظور شود (فولمار اتو - راب، ۲۰۰۹: ۳۹). اما دوره‌ی مزبور، حق اقامت را برای همه‌ی بزه دیدگان فراهم نمی‌کند (مور هوس، ۲۰۰۹: ۱۹۲؛ شورای اروپا، ۲۰۰۵: ۵۲) و اقامت مشروع بزه دیدگان در کشور مقصد در هر حال نیازمند

اجازه‌ی اقامت است. "دوره بهبودی" از جهتی فرصتی است برای کشورهای مقصد که وضعیت بزه دیده را برای صدور اجازه‌ی اقامت بگونه‌ای عمیق‌تر بررسی کنند.

مطابق دستورالعمل ۲۰۰۴ شورای اروپا، صدور اجازه‌ی اقامت شش ماهه و قابل تمدید برای بزه دیده پس از دوره‌ی بهبودی و منوط به همکاری شخص با مقامات صالح قضائی است (فولمار اتو - راب، ۲۰۰۹: ۳۹)؛ به همین دلیل برخی دستورالعمل مزبور را از این حیث که بزه دیدگان را به عنوان شاهدان بالقوه معرفی می‌کند، فرصت طلبانه می‌دانند (رافالی، ۲۰۰۹: ۲۰۹) اما، کنوانسیون ورشو در ماده‌ی ۱۴ اجازه‌ی اقامت برای بزه دیدگان را اعم از همکاری آنها با مقامات صالح برای انجام تحقیقات و دادرسی کیفری دانسته و مقرر کرده‌است: "هر دولتی برای بزه دیدگان اجازه‌ی اقامت تجدیدشدنی را در مورد وضعیتهای الف، ب یا هر دو مورد زیر صادر خواهد کرد: الف) مقام صالح تشخیص دهد که ماندن آنها به خاطر وضعیت شخصی ایشان ضروری است؛

ب) مقام صالح تشخیص دهد که ماندن آنها بخاطر همکاریشان با مقامات صلاحیت دار در تحقیقات یا دادرسی کیفری ضروری است...".

بر اساس کنوانسیون مزبور، صدور اجازه‌ی اقامت توسط مقامات صلاحیت دار اولاً پس از دوره‌ی بهبودی است و ثانیاً منوط به همکاری شخص با مقامات صالح نیست و ثالثاً مهلت معینی نیز ندارد و قابل تمدید است (درو، ۲۰۰۹: ۷۲-۷۳)، همچنین عدم تمدید یا انصراف از اجازه‌ی اقامت مطابق شرایط مقرر در حقوق ملی هر کشور است و رد درخواست اجازه‌ی اقامت مانع از بهره مندی شخص از تدبیر دیگری چون حق پناهندگی سیاسی نیست. با صدور اجازه اقامت، شخص از همه حمایتها و کمک‌های مقرر در بندهای ۱، ۲، ۳ و ۴ ماده‌ی ۱۲ کنوانسیون ذکر شده برخوردار می‌شود (شورای اروپا، ۲۰۰۵: ۵۱-۵۲).

پروتکل پالمو نیز در بند ۱ و ۲ از ماده‌ی ۷، از دولت‌ها می‌خواهد تا بر اساس ملاحظات بشر دوستانه و ارفاقی در مواردی که مناسب می‌دانند موضوع اقامت موقت یا دائمی بزه دیدگان در قلمرو خود را مورد توجه قرار دهند.

برخی از کشورهای مقصد چون آلمان و هلند با تأثیر پذیری از اسناد اشاره شده، با www.SID.ir

اصلاح مقررات خود تریبی اتخاذ کرده‌اند که امکان اقامت برخی از بزه دیدگان و به ویژه جهت شهادت آنها علیه قاچاقچیان فراهم شده است (رافالی، ۲۰۰۹: ۲۱۳؛ بوز^{۳۰}، ۲۰۰۹: ۱۱۸). در کشور آمریکا نیز با اجازه مقامات صلاحیت دار، بزه دیدگان جرم با دریافت T-visa، امکان اقامت موقت یا در مواردی "حضور ممتد و طولانی مدت" را تحصیل می‌کنند. (نم^{۳۱}، ۲۰۰۷: ۱۶۸۳) در نظام حقوقی ایتالیا نیز بزه دیدگان قاچاق انسان می‌توانند اجازه‌ی اقامت را تحصیل کنند (ونترولا^{۳۲}، ۲۰۰۷: ۴۰؛ رافالی، ۲۰۰۹: ۲۱۵).

اما در قانون مبارزه با قاچاق انسان و یا قوانین پس از آن، تدبیر خاصی در این مورد اندیشیده نشده است؛ قانون مبارزه با قاچاق انسان، بزه دیده جرم را، در مواردی مستحق مجازات و نه حمایت می‌داند؛ از این رو به نظر می‌رسد در فرضی که تبعه‌ی خارجی بطور غیر قانونی وارد قلمرو ایران شود و یا در آن اقامت کند به لحاظ نقض مقررات ورود یا اقامت اتباع خارجه در ایران مصوب ۱۳۸۰ و به استناد ماده‌ی ۶ قانون مبارزه با قاچاق انسان از این جهت نیز قابل تعقیب و مجازات است. با وجود این چنانچه فرض کنیم بزه دیده، اطلاعاتی در اختیار مقامات قضائی گذارده است که از آنها علیه قاچاقچیان انسان استفاده شده و اخراج بزه دیده پس از تحمل محکومیت، امنیت او را به مخاطره می‌اندازد، همچنانکه برخی از حقوقدانان نیز گفته اند، به استناد قانون مزبور و در وضعیتی که بزه دیده از شرایط ویژه‌ای برخوردار است، ممکن است مقامات صلاحیت دار با درخواست وی نسبت به صدور اجازه اقامت موقت یا دائم موافقت کنند (ذاقلی، ۱۳۸۹: ۲۲۶)، همچنانکه اگر بزه دیده ثابت کند به علل نژادی، قومی و... جاننش در معرض خطر است، ممکن است از کمیته دائمی پناهندگان مجوز اقامت پناهندگی دریافت کند.

۳-۴. کمک‌های ناظر بر بهبودی جسمی، روانی و اجتماعی بزه دیدگان

با آنکه بزه دیدگان قاچاق انسان، نیازهای گوناگونی دارند ولی تأمین پاره‌ای از نیازهای ضروری و مبرم آنها، بهبودی جسمی، روانی و اجتماعی آنها را تأمین می‌کند. در این قسمت به مواردی اشاره می‌کنیم که برای تحقق هدف بهبودی بزه دیده،

ضروری است و حتی مشروط به خو است بزه دیده نیز نیست (رافالی، ۲۰۰۹: ۲۱۰)؛ به این موارد در بند ۳ ماده‌ی ۶ پروتکل پالمو و بند ۱ ماده‌ی ۱۲ کنوانسیون ورشو تصریح شده است.

۱-۴-۳. مسکن و جان پناه

بزه دیدگانی که توسط پلیس دستگیر می‌شوند، در برخی کشورها اخراج یا تحت تعقیب قرار می‌گیرند و در نهایت روانه‌ی بازداشتگاه‌ها می‌شوند (مارتینز^{۳۳} - هانتلی^{۳۴} - گومز^{۳۵}، ۲۰۰۵: ۱۵). فرجام بزه دیدگانی نیز که از دست قاچاقچیان فرار می‌کنند، به واسطه‌ی آنکه محل مناسبی برای سکونت و بیتوته در اختیار ندارند و نیازهای مادی نیز آنها را احاطه می‌کند، بزه دیدگی مجدد و گرفتاری دوباره در دام قاچاقچیان انسان و بدنبال آن عدم گزارش موضوع و استمرار رفتارهای ناپسند قاچاقچیان است. بنابراین از تمهیدات مناسب برای بزه دیدگان، تأمین یک معیشت شایسته است (گالاگر، ۲۰۰۶: ۱۷۶) که از معیارهای مهم آن محل مناسب و امنی (خانه/منزل) است تا از قرار گرفتن آنها در کنار سایر بزه‌کاران (بازداشتگاه و زندان) اجتناب شود و بزه دیدگان بتوانند با احساس امنیت به بهبودی خویش کمک کنند (شورای اروپا، ۲۰۰۵: ۴۸). تهیه جان پناه و خانه‌ی مناسب و امن به تنهایی از عهده‌ی دولت‌ها خارج است و به همین جهت برخی کشورها بزه دیدگان را روانه بازداشتگاه‌ها می‌کنند (گروه حقوق بشر بین‌المللی^{۳۶}، ۲۰۰۲: ۲۱)، لذا مشارکت گروههای مردم نهاد و سایر سازمان‌های جامعه‌ی مدنی برای تأمین آن ضروری است.

پروتکل پالمو در ماده ۱-۳-۱ الف بایبانی ضعیف و غیر الزامی (رافالی، ۲۰۰۹: ۲۰۶) و کنوانسیون ورشو در ماده ۱-۱۰-۱ الف به موضوع مسکن با دو ویژگی مناسب و امن تصریح کرده‌اند تا بدین وسیله این پیام را به دولت‌ها منعکس کنند که از فرستادن بزه دیدگان به بازداشتگاه‌ها امتناع کنند و حتی اگر از منابع لازم برای اسکان همه بزه دیدگان برخوردار نیستند، از جای گرفتن آنها در یک محل مناسب و مطمئن ولو توسط گروههای مردم نهاد، اطمینان یابند (شورای اروپا، ۲۰۰۵: ۴۸).

نوع پناهگاه‌ها و مسکن‌های مناسب و امن بسته به وضعیت شخصی بزه دیدگان و

یا حسب پیشرفت آنها در دوره‌ی بهبودی و اقامت کوتاه مدت و بلند مدت آنها متفاوت و می‌توان از پناهگاه‌های گوناگونی یاد کرد:

- پناهگاه‌های کوتاه مدت امن و فوری که به ویژه قبل از برگرداندن و اخراج بزه دیده استفاده می‌شود؛

- پناهگاه‌ها و خانه‌های موقتی و با موقعیت دسترسی برای تأمین برخی نیازها مثل پزشکی، روانپزشکی یا حقوقی که با هدف تسهیل فرآیند بهبودی و استقرار مجدد بزه دیده در خانواده و اجتماع از آن استفاده می‌شود؛

- خانه‌های نیمه راه و شبانه روزی که به ویژه برای بزه دیدگانی استفاده می‌شود که با دریافت ویزا امکان اقامت یافته و با اخراج قریب الوقوع مواجه نیستند و بزه دیده در برنامه‌هایی مشارکت می‌کند که به روند بهبودی وی کمک می‌دهد؛

- خانه‌های مستقل در مورد بزه دیدگان برگشت داده شده‌ای که از وضعیتی خاص مثل بیماری ایدز یا هپاتیت در رنج‌اند و شانس کمی برای یافتن شغل و امنیت دارند و از طرف خانواده و اجتماع خود طرد می‌شوند (دفترمقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد؛ مجموعه ابزار، ۲۰۰۸: ۳۷۶).

بدیهی است که نیازهای خاص کودکان و آسیب پذیری آنها تأمین مسکن مناسب و خاص برای آنها را ضروری می‌سازد. بطور کلی خانه‌های امن باید براساس گروه‌های هدف (مردان، زنان و کودکان) برنامه‌ریزی شوند و برای آنکه امنیت بزه دیدگان تأمین شود، باید آدرس آنها مخفی بماند (شورای اروپا، ۲۰۰۵: ۴۷)؛ از این رو برخی از این خانه‌ها آپارتمانهای اجاره‌ای، محرمانه و غیر متمرکزاند که از سطح امنیتی بالائی برخوردارند (دفترمقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد؛ مجموعه ابزار، ۲۰۰۸: ۳۷۷).

در برخی از پناهگاه‌ها مراکز مشورتی وجود دارند که خدمات مشورتی اولیه ارائه می‌کنند و برای ارائه خدمات تخصصی بیشتر همکاری‌های لازم را انجام می‌دهند؛ مثلاً در صربستان، گروهی مرکب از نمایندگان سازمان‌های غیر دولتی و مقامات رفاه اجتماعی، برای ارزیابی وضعیت شخص و معرفی آنها، به منظور دریافت خدمات پیشرفته‌تر و حتی پناهگاه کمک می‌کنند. خانه‌ها و پناهگاه‌ها می‌توانند به بزه دیدگان

قاچاق داخلی یا فرامرزی و حتی بزه دیدگان سایر جرائم اختصاص یابد (شورای اروپا، ۲۰۰۵: ۴۷)؛ همچنانکه در برخی کشورها مثل هلند از پناهگاه‌ها برای زنان بزه دیده‌ی خشونت جنسی نیز استفاده می‌شود (دفترمقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد؛ مجموعه ابزار، ۲۰۰۸: ۳۷۷). در کشور آمریکا نیز قانون حمایت از بزه دیدگان قاچاق انسان، امکان بهره‌مندی بزه دیدگان از برخی امتیازات چون دسترسی به پناهگاه‌های امن را فراهم کرده‌است (مارتینز - هانتلی - گومز، ۲۰۰۵: ۲۰). بدیهی است یک خانه و پناهگاه خوب محتاج کارمندان منظم، امکانات مناسب، موقعیت امن مقررات دقیق، پایان دهی به سکونت و روشهای اداری مناسب است.

۲-۴-۳. کمک‌های مادی

استانداردهای یک معیشت و زندگی شایسته، علاوه بر تأمین مسکن و جان پناه مناسب و امن به کمک‌های مادی برای بزه دیدگان نیز تسری می‌یابد که دولت‌ها به تأمین آن اقدام می‌کنند (شورای اروپا، ۲۰۰۵: ۴۸). این کمک‌ها شامل مواردی از قبیل غذا، لباس، حمل و نقل (محلی) زبان و سایر دوره‌ها و کلاسها و... است. روشهای ارائه کمک‌های مادی به بزه دیدگان متنوع ولی غالباً عبارتند از:

۱- کمک مالی مستقیم به بزه دیدگان از منابع دولتی مثلاً به صورت مستمری ماهیانه؛

۲- کمک مادی مستقیم از ناحیه سازمان‌ها و موسسات مسئول برای حمایت از بزه دیدگان قاچاق انسان؛ این کمک‌ها شامل غذا، لباس و حتی در مواردی مسکن و... است.

کمک‌های مالی مستقیم به بزه دیدگان که شامل دسترسی به میزان معینی پول است گذشته از آنکه مانع انجام پاره‌ای رفتارهای مجرمانه و نامناسب مثل سرقت‌های کوچک و یا تکدی می‌شود، موقعیتی را ایجاد می‌کند که بزه دیده تصمیمات روزانه خود را کنترل و منابع مالی‌اش را به خوبی مدیریت کند (دفترمقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد؛ مجموعه ابزار، ۲۰۰۸: ۳۷۴). به لحاظ تأثیر کمک‌های مادی در بهبودی بزه دیدگان، ماده‌ی ۳-۶ پ پروتکل پالرمو آنرا مورد تصریح قرار داده است. کنوانسیون

ورشو، ارائه کمک مادی به بزه دیدگان را از معیارهای یک معیشت و زندگی شایسته معرفی و دولت های متعاقد را به پیش‌بینی قانون و ارائه آن ملزم کرده‌است (رافالی، ۲۰۰۹: ۲۱۰؛ گالاگر، ۲۰۰۶: ۱۷۶).

اهدا کنندگان کمک‌های مالی نیز متفاوت‌اند، چنان‌که می‌توان از حکومت‌ها، صندوق پناه جویان، برنامه‌های مربوط به پیشگیری از خشونت علیه زنان در برخی کشورها، کمک‌های خارجی، سازمان‌های غیر حکومتی و مردم نهاد، مذهبی، بشر دوستانه و... یاد کرد.

۳-۴-۳. خدمات پزشکی و روانشناختی

بزه دیدگان در فرایند انجام قاچاق انسان به بیماری‌های گوناگون و در برخی موارد خطرناک چون ایدز و هیپاتیت مبتلا و از آن در رنج‌اند؛ از این رو تمامی بزه دیدگان قاچاق انسان نیازمند سطحی از کمک‌های پزشکی هستند (گروه حقوق بشر بین‌المللی، ۲۰۰۲: ۲۱)؛ برخی از آنها به کمک‌های فوری و اضطراری پزشکی و برخی دیگر به خدمات آزمایشگاهی متعدد نیاز دارند. همچنانکه برخی از آنها به خاطر سوء مصرف مواد مخدر و روانگردان، به میل خود یا اجبار قاچاقچیان و برای کنترل بر آنها، نیازمند سم‌زدائی و شروع دوره‌ی درمانی مربوط هستند (دفترمقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد؛ مجموعه ابزار، ۲۰۰۸: ۳۶۷) و برخی دیگر چون زنان، کودکان و جوانان آسیب‌پذیری بیشتری داشته و نیازمند حمایت‌های گسترده‌تر و قوی‌تری هستند. علاوه بر این حمایت‌های پزشکی، دلیل مناسبی در اختیار بزه دیدگان قرار می‌دهد تا با بهره‌گیری از آن علیه قاچاقچیان اقامه دعوی کنند اما ویژگی بیشتر بزه دیدگان در این است که از منابع کافی برای درمان‌های پزشکی برخوردار نیستند. دوره‌ی استراحت و بهبودی و اقامت شخص در یک پناهگاه و خانه‌ی امن فرصت مناسبی را فراهم می‌کند که بزه دیدگان قاچاق، وضعیت جسمی خویش را در پرتو درمان‌های پزشکی که با حمایت دولت یا گروه‌های مردم نهاد انجام می‌گیرد، بهبود بخشند (وایز من^{۳۷}، ۲۰۱۰: ۴۲۱-۴۲۶).

علاوه بر برخی بیماری‌های جسمی، بزه دیدگان قاچاق انسان از فشارها و

آسیب‌های روانی چندی رنج می‌برند (شورای اروپا، ۲۰۰۵: ۴۸) و تجربه قاچاق ممکن است موجبات یک اختلال و آشفتگی اساسی را در ارتباط او با خانواده، دوستان، فرهنگ و اعتقادات مذهبی اش ایجاد کند. چنانکه در بهره‌کشی جنسی پس از تجاوز یا تجربه شکنجه‌های وحشتناک و رفتارهای بسیار خشن و بطور کلی وقایع دلخراش و آسیب‌ها، بزه دیده ممکن است به اختلال فشار روانی پس از آسیب^{۳۸} مبتلا شوند که ارتباط او را با دیگران و جامعه تغییر می‌دهد و از احساس عدم اعتماد به دیگران و ترس از شکل دادن ارتباطات جدید رنج می‌برد، تا حدی که ممکن است توانایی شخص برای ابراز صمیمیت دچار دگرگونی شده و به افسردگی طاقت فرسا گرفتار شوند (دفترمقابل با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد؛ مجموعه ابزار، ۲۰۰۸: ۳۷۱) یا در بهره‌کشی‌های اقتصادی نیز به جهت آنکه فرصتهای تفریح و سرگمی از شخص دریغ شده است و معمولاً در محیط‌های بسته به کارهای سخت و طاقت فرسا برای مدت طولانی مشغول می‌شوند، برخی آسیب‌های روانی، بزه دیده را تهدید می‌کند (دبیرزاده، ۱۳۸۶: ۱۱۹). بطور کلی برخی از واکنش‌های روانی رائج در میان بزه دیدگان ممکن است شامل موارد زیر باشد:

- ترس از تنها بودن و یافت شدن و در نتیجه مجازات شدن به وسیله قاچاقچیان، همچنین ترس از اینکه خانواده او مورد مجازات قرار گیرند. ترس از آثار و نتایج مهاجرت نامشروع،
- احساس گناه بخاطر جرائم و رنجهایی که به خانواده خویش تحمیل کرده‌اند یا سستهای فرهنگی که شکسته‌اند،
- خشم و غضب بخاطر اجازه دادن به وقوع وقایع نادرست و خراب کردن زندگی خویش،
- احساس خیانت به وسیله قاچاقچی، خانواده و اجتماع اش،
- فقدان اعتماد به خود و اطرافیان، و
- بیچاره‌گی و نداشتن کنترل بر روی زندگی خویش (دفترمقابل با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد؛ مجموعه ابزار، ۲۰۰۸: ۳۷۱).

با درک عمیق از آسیب‌های روانی که به برخی از آنها اشاره شد، برنامه‌های

حمایتی روانشناختی در پرتو اقداماتی مثل ترمیم ارتباط شخص با دیگران و ترمیم حس کرامت و عزت نفس و... است. این اقدامات بر مبنای کمک به بزه دیدگان برای غلبه بر فشارها و آسیب‌های روانی و پیشرفت در بهبودی کامل روانی و فراهم کردن موجبات ورود و استقرار مجدد او در جامعه اش استوار است (شورای اروپا، ۲۰۰۵: ۴۸). پیوند بهبودی بزه دیده با حمایت‌های پزشکی و روانشناختی موجب شده است که پروتکل پالرمو در ماده‌ی ۶-۳-پ بر ارائه کمک‌های مزبور به بزه دیدگان تصریح کند؛ اگرچه دولت‌ها معتقدند که برای تأمین این کمک‌ها باید از ضبط و تصرف اموال قاچاقچیان بهره گرفت (گروه حقوق بشر بین‌المللی، ۲۰۰۲: ۲۱). بدنبال پروتکل مزبور اعلامیه بوداپست، راجع به بهداشت عمومی و قاچاق انسان^{۳۹}(^{۱۰})، برخی اصول راهنما در مورد مراقبت و سلامت بزه دیدگان را مورد توجه قرار داده است. مطابق اعلامیه مزبور، اشخاص قاچاق شده به ویژه آسیب پذیران از آنها-کودکان و جوانان-باید به مراقبت‌های بهداشتی مناسب با لحاظ مسائل فرهنگی، سن، جنسیت و... دسترسی داشته باشند و کمیته استانداردهای مراقبت و سلامت در مورد آنها احراز شود.

در سطح اروپائی، علاوه بر بند ۱ ماده‌ی ۷ دستورالعمل ۲۰۰۴ شورای اروپا مبنی بر ارائه کمک‌های پزشکی به بزه دیدگانی که از منابع کافی برخوردار نیستند (اسکریونکوا، ۲۰۰۶: ۲۳۰)، ماده ۱۲-۱-ب از کنوانسیون ورشو نیز بر دسترسی بزه دیده به درمان‌های ضروری پزشکی - باتصویب دولت‌ها- اشاره کرده‌است؛ این حمایت با آغاز فرآیند شناسائی بزه دیده و در دوره بهبودی قابل استفاده است (رافالی، ۲۰۰۹: ۲۱۰). ولی طبق بند ۳ ماده ۱۲ از کنوانسیون مزبور، کمک‌های کامل پزشکی برای اشخاصی که منابع کافی در اختیار ندارند فقط شامل بزه دیدگانی است که بطور قانونی در قلمرو کشور متعاقد اقامت دارند. اسناد مزبور، با ماده‌ی ۱۳ منشور اجتماعی اروپائی که از حق اشخاص بدون منابع کافی، برای دریافت کمک پزشکی حمایت کرده، منطبق است (سیمون^{۴۰}، ۲۰۱۰: ۶۳۵-۶۴۴؛ شورای اروپا، ۲۰۰۵: ۴۸).

در ایران، قانون مبارزه با قاچاق انسان، قاعده خاصی در مورد ارائه کمک‌های پزشکی و روانشناختی به بزه دیدگان قاچاق انسان پیش‌بینی نکرده‌است. لذا لازم است با پذیرش و تصویب کنوانسیون و پروتکل پالرمو، مقررات موجود بگونه‌ای متحول

شود که امکان امداد پزشکی و روانشناختی به بزه دیدگان وجود داشته باشد؛ اگرچه دولت می‌تواند در این راه از کمک گروه‌های مردم نهاد و خیریه برخوردار شود. در آمریکا قانون حمایت از بزه دیدگان قاچاق انسان، دسترسی بزه دیدگان قاچاق انسان به مراقبت‌های پزشکی را مورد تصریح قرار داده است (لوپیک کولو^۴، ۲۰۰۹: ۸۶۶).

۳-۴. آموزش شغلی و اشتغال

بسیاری از بزه دیدگان تحت تأثیر وضعیت نامناسب اقتصادی و فقر خود یا خانواده خویش در دام قاچاق انسان گرفتار می‌آیند و برای تأمین نیازهای اقتصادی به بهره‌کشی ظالمانه تن می‌دهند. چنانکه در آلمان اغلب بزه دیدگان بخاطر شرایط اقتصادی خود، بدنبال شغل و اشتغال در آلمان بوده‌اند (لوئیز هرز، ۲۰۰۶: ۱۶) و این در حالی است که برخی گزارشها از فرجام ناشایست و اندوهبار بزه دیدگان حکایت می‌کنند (بوز، ۲۰۰۹: ۱۱۲).

بنابراین از تدابیر مؤثری که به بهبودی اجتماعی و روانی بزه دیده کمک می‌کند و زمینه‌ی بازگشت و استقرار مجدد او را در خانواده و جامعه اش فراهم می‌کند ایجاد موقعیت‌های تحصیلی، برنامه‌های توانبخشی و آموزش حرفه‌ای و یافتن شغل است که به ویژه باید برای افرادی که به آن نیاز دارند، ارائه شود (شورای اروپا، ۲۰۰۵: ۵۰).

آموزش شغلی و حرفه‌ای باعث می‌شود افرادی که در جامعه‌ی مقصد اجازه‌ی اقامت تحصیل کرده‌اند از آموزش و مهارت خویش با یافتن شغل مناسب بهره‌گیرند و اگر به وطن خود بازگردند از تجربه‌ی خود استفاده کنند و به این وسیله از بزه دیدگی مجدد آنها پیشگیری شود. این نوع آموزشها باید با بصیرت و احتیاط لازم و رعایت اولویتها و به صورت داوطلبانه اجراء شوند و به علائق و تواناییهای بزه دیدگان توجه کنند. آموزشهای مزبور اغلب به وسیله‌ی سازمان‌های غیر دولتی، مؤسسات آموزشی نهادهای خیریه، گروه‌های مذهبی یا ترکیبی از آنها ارائه می‌شود یا با حمایت مالی آنها انجام می‌گیرد، زیرا حمایت دولتی به تنهایی کارگشا نخواهد بود. با وجود این بزه دیدگان زیادی هستند که حتی اگر موقعیت تحصیلی و آموزش حرفه‌ای برای آنها

فراهم شود، در یافتن شغل و حفظ آن و روابط خود با کارکنان و کارفرمایان ناتوانند؛ عوامل دولتی و گروه‌های مردم نهاد می‌توانند بزه دیدگان را در یافتن شغل و فرآیند استخدام یاری کنند. در مواردی که کارفرمایان نسبت به استخدام بزه دیدگان بی‌میل‌اند، اقداماتی مثل پرداخت یارانه و دستمزد می‌تواند کارفرمایان را تشویق به استخدام آنها کند، همچنین می‌توان از راه اندازی بنگاه‌های کوچک اقتصادی برای بزه دیدگانی که دارای تجربیات خاص، آموزش و مهارت مناسب، شخصیت و تعهدی که به اداره یک بنگاه کوچک اقتصادی دارند استفاده کرد مثلاً در نیجریه اعضای یک ائتلاف مرکب از ۵ سازمان غیر دولتی که علیه قاچاق انسان فعالیت دارند، با آموزش شغلی و از طریق قاچاق، کمک کردند و بین دسامبر ۲۰۰۳ تا آوریل ۲۰۰۵، ۲۹ زن از طریق همین طرحها مبالغی را دریافت کردند (دفترمقابل با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد؛ مجموعه ابزار، ۲۰۰۸: ۳۷۹-۳۸۱) با آنکه برخی از کشورهایی که ویزای اقامت موقت را در دسترس بزه دیده می‌گذارند، برنامه‌های توانبخشی (Rehabilitation) پیشرفته‌ای را اجراء می‌کنند ولی اغلب دولت‌های مبداء و مقصد با هزینه‌های سنگین این موضوع دست‌بگریبان هستند و بسیاری از آنها قادر نیستند که چنین حمایتی را محقق کنند؛ به علاوه برخی کشورها مبداء و مقصد قاچاق انسان هستند و این امر هزینه‌های مضاعفی را بر آنها تحمیل می‌کند زیرا باید هزینه‌های توانبخشی را برای شهروندان خود و غیر شهروندان تقبل کنند. لذا روشی که پیشنهاد شده است این است که دولت‌های ثروتمندتر بودجه‌ای را برای تحصیل، آموزش شغلی و اشتغال بزه دیدگان در همه کشورهای مبداء و مقصد، فراهم کنند و نسبت به جبران آن از طریق مکانیسم مقرر در ماده‌ی ۱۴ کنوانسیون جرم سازمان یافته (مصادره و ضبط اموال قاچاقچیان) سهم دولت‌ها در این تدبیر حمایتی مشخص شود (گروه حقوق بشر بین‌المللی، ۲۰۰۲: ۲۳).

پروتکل پالمو در ماده‌ی ۶-۳-ت، شغل، آموزش و مهارت‌های حرفه‌ای را برای بهبودی بزه دیده لازم دانسته است و بدون آنکه موارد مزبور را به قید خاصی محدود کند، با تعبیری غیر الزامی، از دولت‌ها خواسته است تا اجرای اقدامات مطروحه را در موارد مناسب در نظر گیرند (لنزینی، ۲۰۰۹: ۲۱۵-۲۱۷). در سطح اروپائی، دستور

العمل ۲۰۰۴ شورای اروپا در ماده‌ی ۱۱ به دارنده‌ی اجازه‌ی اقامت حق دسترسی به تحصیل، مهارت شغلی و بازار کار را بر اساس شرایطی که دولت‌های متعاقد در مقررات خود پیش‌بینی می‌کنند اعطاء کرده‌است (درو، ۲۰۰۹: ۷۲). بند ۴ ماده‌ی ۱۲ کنوانسیون ورشو نیز همانند دستور العمل مزبور، تحصیل، آموزش حرفه‌ای و دسترسی به بازار کار را برای افرادی مقرر می‌کند که بعد از دوره‌ی بهبودی، اجازه‌ی اقامت تحصیل می‌کنند (گالاگر، ۲۰۰۶: ۱۷۷) و از معرفی موارد مزبور به عنوان مساعدتهای ضروری که باید در دوره‌ی بهبودی نیز ارائه شوند، پرهیز کرده‌است. استثنائاً در مورد کودکان دسترسی به آموزش از دوره‌ی بهبودی فراهم می‌شود. نهایتاً اینکه پیش‌بینی حمایت‌های ذکر شده برای افرادی که اجازه اقامت دارند حق واقعی دسترسی به بازار کار، آموزش‌های شغلی و تحصیل را ایجاد نمی‌کند و دولت‌ها می‌توانند مقررات حاکم بر این دسترسی را معین کنند (رافالی، ۲۰۰۹: ۲۱۰-۲۱۱)، اما اجازه‌ی دسترسی به حمایت‌های ذکر شده به مدرک جدید اداری نیاز ندارد و اشخاصی که اجازه اقامت دریافت کرده یا تبعه‌ی دولت متعاقد هستند، از این امتیاز برخوردارند (شورای اروپا، ۲۰۰۵: ۵۰).

۳-۵. حقوق اطلاعات، کمک‌های حقوقی و تسهیل مشارکت بزه دیده در دادرسی

دو ویژگی بزه دیدگان جرم، درماندگی و سلطه پذیری از قاچاقچیان است که بخشی از آن به دلیل نداشتن اطلاعات پیرامون وضعیت و آینده‌ی خویش است. بنابراین از تدابیر انسانی و راهگشایی که نقش موثر در بهبودی روانی و اجتماعی بزه دیدگان ایفاء می‌کند و به آسودگی آنها در مقابل فشارهای روانی کمک می‌کند، مشاوره‌ی حقوقی و دادن اطلاعات بطور شفاهی یا کتبی به بزه دیدگان و به زبانی است که آنرا کاملاً می‌فهمند. این اطلاعات شامل حقوق قانونی و خدمات، کمک‌ها و حمایت‌های قابل دسترس برای آنها در کشور میزبان، گزینه‌های متفاوتی که فراروی بزه دیدگان وجود دارد، خطراتی که آنها را تهدید می‌کند، وضعیت و مقتضیات اقامت قانونی آنها در کشور مقصد، اشکال جبران خسارت و چگونگی اجرای آن که خود شامل ارائه اطلاعاتی در مورد خصوصیات و نتایج دوره‌ی تعقیب، تحقیق و دادرسی،

زمان دادرسی، وظایف شهود، امکان تحصیل و دریافت جبران خسارت از اشخاص مقصر بخاطر جرم یا جرائمی که مرتکب شده‌اند و... است. در حقیقت مشورت و ارائه اطلاعات باید بزه دیدگان را قادر کند تا ارزیابی صحیحی از موقعیت و وضعیت خویش بدست آورند و با توجه به محدودیتها و امکانات فراروی خود، تصمیمی آگاهانه اتخاذ کنند (شورای اروپا، ۲۰۰۵: ۴۹).

ارائه اطلاعات مفید و مشورت حقوقی با بزه دیدگان، به مشارکت فعالانه‌ی آنها در دادرسی علیه قاچاقچیان که دولت‌ها به آن نیاز دارند کمک می‌کند، زیرا سامان دادن یک پرونده‌ی کیفری و آغاز فرآیند جنائی و اجرای عدالت در مورد مرتکبین جرم به همکاری بزه دیدگان جرم با دستگاه عدالت و مقامات صلاحیتدار بستگی دارد. از سوی دیگر، دسترسی بزه دیده به عدالت (access to justice) و دخالت وی در دادرسی - به ویژه برای جبران خسارات خود- نیازمند تجربه و اطلاعات تخصصی در ارتباط با هر یک از مراحل دادرسی است که بزه دیدگان معمولاً به دلایل مختلف از جمله زبان، تابعیت، آموزش و اختلاف فرهنگی از آن برخوردار نیستند و آن از صلاحیتهای یک وکیل است. وکیل علاوه بر همراهی بزه دیده در تمامی فرآیند جنائی و دادرسی، او را در اظهار نظر و اجرای حقوقش در هر مورد یاری می‌کند، نقش بزه دیده را در فرآیند جنائی، میزان اقتدار و تواناییهای او، زمان دادرسی و تحولات آن و به طور کلی وضعیت پرونده اش آشنا می‌کند و مضاف بر آن از تحمیل برخی آسیب‌های روانی بیشتر بر بزه دیده پیشگیری می‌کند (دفترمقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد؛ مجموعه ابزار، ۲۰۰۸: ۳۹۹-۴۰۲). دولت‌ها وظیفه دارند تا مشارکت بزه دیده در دادرسی را تسهیل و وضعیتی را فراهم کنند که او بتواند به راحتی نظرات و نگرانیهای خود و حقوق و منافعش را در مراحل مختلف دادرسی - به شکل شفاهی یا کتبی - ارائه و طرح کند و از آثار زیانبار جرم بر خود که در تعیین سرنوشت پرونده کیفری موثر است سخن بگوید ولی انجام این مهم - در مراحل مختلف دادرسی - از عهده افراد عادی خارج و نیازمند دخالت شخص متخصص یعنی وکیل است (گروه حقوق بشر بین‌المللی، ۲۰۰۲: ۱۹-۲۰).

www.SID.ir اما معمولاً بزه دیدگان به دلیل فقر و ناتوانی مالی از منابع کافی برای استفاده از

وکیل برخوردار نیستند؛ لذا ضرورت دارد مشاورین حقوقی و وکلا با وکالت رایگان یا وکالتی که حق الزحمه آن از طرف دولت یا گروه‌های مردم نهاد پرداخت می‌شود، بزه دیدگان را جهت استیفای حقوق خویش و اجرای عدالت یاری کنند.

تسهیل مشارکت بزه دیدگان در دادرسی و توجه مناسب به نظرات و نگرانیهای آنها، ضرورت ارائه اطلاعات، مشورت و وکالت برای بزه دیدگان جرم قاچاق انسان و نقشی که این موضوع در بهبودی بزه دیده و اجرای عدالت ایفاء می‌کند از نظر اسناد فراملی مربوط دور نموده است (برسپینگ، ۲۰۰۶: ۳۵۲). بند ۶-الف و ب از اعلامیه اصول اساسی عدالت برای بزه دیدگان و بزه دیدگان سوء استفاده از قدرت بر ضرورت آگاه کردن بزه دیدگان در ارتباط با نقش خود در دادرسی و سایر ملاحظات مربوط به پرونده اشان، هرگاه آنرا در خواست کنند (بند الف) و توجه مناسب به نظرات و نگرانیهای آنها در مراحل مختلف دادرسی (بند ب) تصریح کرده است. بند پنجم از رهنمود ششم مورد توصیه کمیسیونر عالی حقوق بشر نیز بر ضرورت این امر تاکید کرده است (شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد، ۲۰۰۲: ۱۱). بند ۳ ماده ۲۵ کنوانسیون جرم سازمان یافته و ماده ۶-۲-ب پروتکل پالرمو بر تمهید وضعیتی که بزه دیدگان قادر شوند نقطه نظرات و نگرانیهای خود را طرح و مورد توجه قرار گیرد، تصریح کرده است.

ماده ۶-۳-ب پروتکل پالرمو نیز به موضوع اطلاعات (Information) و نمایندگی حقوقی (Counseling) تصریح کرده است؛ راهنمای تفسیری پروتکل، Counseling را در معنای وسیع (در مقابل معنای محدودتر آن که فقط مشاوره است) آن که توسط یک وکیل و در تمامی مراحل دادرسی انجام می‌گیرد، تفسیر کرده است (گروه حقوق بشر بین‌المللی، ۲۰۰۲: ۲۲).

در سطح اروپائی نیز ماده ۵ دستور العمل ۲۰۰۴ شورای اروپا بر ضرورت ارائه اطلاعات به بزه دیدگان جرم و در بند ۴ ماده ۷ نیز بر ارائه کمک حقوقی رایگان به بزه دیدگان و بر اساس شرایط حقوق ملی هر کشور اشاره کرده است (گالاگر، ۲۰۰۶: ۱۷۶). کنوانسیون ورشو بر دادن اطلاعات و مشاوره‌ی حقوقی به زبانی که بزه دیده آنرا بفهمد و بتواند گامهای مناسب را در فرآیند کیفری علیه مجرمین در نظر گیرد در بند

ت و ث از ماده ۱۲ تصریح کرده است (فولمار اتو - راب، ۲۰۰۹: ۳۸).
اما گزارش توضیحی کنوانسیون اروپائی Counseling را به مفهوم مشاوره و رایزنی حقوقی تفسیر می‌کند و وکالت رایگان را به وضعیتی مربوط می‌کند که بزه دیده اجزای اقامت دریافت می‌کند و برای جبران خسارات خود علیه مجرم اقامه دعوی می‌کند؛ در این مرحله به پیش‌بینی ماده ۱۵-۲، دولت‌های متعاقد وظیفه می‌یابند براساس قانون ملی خود، با وکیل انتصابی از بزه دیدگان حمایت کنند. وکالت رایگان که نوعی کمک حقوقی رایگان است بر اساس مقررات داخلی هر کشور عضو است، ولی دولت‌ها ضمن توجه به ماده ۱۵-۲، باید به ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و آزادیهای اساسی مبنی بر کمک رایگان از طریق وکیل انتصابی (رایگان) توجه کنند (شورای اروپا، ۲۰۰۵: ۴۹-۵۳).

در برخی کشورها مثل آمریکا (لوپیک کولو، ۲۰۰۹: ۸۶۰) و آلمان (بوز، ۲۰۰۹: ۱۱۸)، بزه دیدگان جرم از حقوق و خدماتی که می‌تواند برای حمایت از آنها مورد توجه قرار گیرد، اطلاع می‌یابند. در کشور مولداوی مرکز پیشگیری از قاچاق زنان، به بزه دیدگان کمک‌های حقوقی رایگان ارائه می‌دهد (دفترمقابل با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد؛ مجموعه ابزار، ۲۰۰۸: ۴۰۲) در کشور ما نیز نهادهای مدنی چون کانون وکلای دادگستری یا حداقل برخی از وکلای نیک خواه می‌توانند با هماهنگی مقامات صلاحیتدار نسبت به ارائه اطلاعات و مشاوره حقوقی رایگان به بزه دیدگان، پیشقدم شوند.

۳-۶. خدمات ترجمه

بخش قابل توجهی از بزه دیدگان قاچاق انسان در کشورهای مقصد را بزه دیدگان خارجی تشکیل می‌دهد مثلاً در کشور آلمان در سال ۲۰۰۷ و در هلند در سال ۲۰۰۸ به ترتیب ۷۳ درصد و ۶۰ درصد بزه دیدگان را اتباع سایر کشورها به خود اختصاص داده است (دفتر مقابل با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد؛ قاچاق اشخاص، ۲۰۰۹: ۱۰). یکی از ویژگیهای مشترک قربانبان در کشورهای مقصد گذشته از اختلاف فرهنگی، ناتوانی آنها در صحبت کردن یا صحیح صحبت کردن به زبان یا زبانهای کشور مقصد

است و این امر به ترس آنها از رجوع به مقامات صلاحیت دار و دسترسی به عدالت، افزوده و آسیب پذیری آنها را بیشتر و سلطه پذیری قاچاقچیان به آنها را راحت‌تر می‌کند؛ لذا از اولین حمایت‌های ضروری از بزه دیدگان، خدمات مربوط به زبان و ترجمه اطلاعات و اسناد به زبانی است که با آن صحبت می‌کنند یا خوب آن را می‌فهمند.

دسترسی بزه دیدگان به حقوقشان و پیش شرط اجرای عدالت، دریافت اطلاعات به زبان قابل فهم برای آنهاست (مک‌گاکا^{۳۳} - ایوانس^{۳۴}، ۲۰۰۹: ۲۴۵؛ لنزینی، ۲۰۰۹: ۲۱۶، ۲۲۲).

خدمات ترجمه و زبان فقط محدود به حضور بزه دیده نزد دادرس و در مرحله‌ی دادرسی نیست، بلکه از اولین مراحل شناسائی بزه دیدگان آغاز می‌شود، زیرا بهبودی وضعیت بزه دیده نیز به آن وابسته است. لذا برخلاف پروتکل پالمو که ارائه خدمات ترجمه و توضیح را بطور مستقل پیش‌بینی نکرده‌است، کنوانسیون ورشو در ماده ۱۲-۱ صراحتاً آنرا به عنوان یکی از حمایت‌های لازم از بزه دیدگان معرفی کرده‌است و در بند ۲ ماده ۱۳ عرضه‌ی این خدمت و اقدام حمایتی را از اولین مراحل یعنی مرحله بهبودی پذیرفته است.

اما در ارائه این خدمت، مترجم باید به تفاوت‌های فرهنگی بزه دیدگان با جامعه مقصد و به خصوصیات و ارزشهای جوامع مختلف توجه کند، همچنین در صورت امکان برای بزه دیدگان فرصت انتخاب مترجم را فراهم و مترجم انتخابی باشد. از تشابه جنسیتی مترجم با بزه دیده استفاده شود تا به خصوص در مواردی که بزه دیدگان قاچاق انسان، زانی هستند که مورد بهره کشی جنسی قرار گرفته‌اند، موضوعات و مسائل مختلف را راحت‌تر تبیین کنند. همچنین در زمان انجام آزمایشات پزشکی و غربال گری و درمان و معالجه باید از حضور مترجم مطمئن شد و پلیس نیز از کارمندان رابطی استفاده کند که با زبان و فرهنگ بزه دیدگان آشنا هستند و برای کودکان از ترجمانی استفاده شود که بهره مند از آموزشهای خاص بوده و به مراحل رشد کودکان و نیازهای عاطفی آنها توجه کند (دفترمقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد؛ مجموعه ابزار، ۲۰۰۸: ۳۹۵).

۴. نتایج و پیشنهادها

جرم قاچاق انسان یا به تعبیر ما سوداگری انسان، مغایر کرامت انسانی و نقض حقوق بشر قلمداد می‌شود که مبارزه با آن تابع راهبردهای سه گانه پیشگیری از جرم، حمایت از بزه دیدگان جرم و تعقیب قاچاقچیان است. ابعاد حقوق بشری قاچاق انسان وظایفی را بر دولت‌ها به عنوان مخاطبین اصلی حقوق بشر، تحمیل می‌کند که حمایت از قربانیان و اجرای تدابیری جهت رفاه آنها در زمره‌ی این وظایف است. راهبرد حمایت از بزه دیدگان به انگیزه‌ی پیشگیری از وقوع مجدد جرم و از آنروست که آنها قربانی یک جرم‌اند و نه مجرم. حمایت از بزه دیدگان قاچاق انسان متکی به دلایل انسانی و بر مبنای ارزشهای حقوق بشری است و با ارزشهای اسلامی مبنی بر دستگیری از اشخاص آسیب پذیر موافق است. حمایت از قربانی به جلب اعتماد او به سازمان عدالت و همکاری او با مقامات صلاحیت دار و در نتیجه اجرای عدالت کمک می‌کند و راه بازگشت قربانی به جامعه را هموار می‌کند.

گونه‌های حمایت از قربانیان جرم قاچاق انسان متنوع است و اسناد فراملی مرتبط با جرم قاچاق انسان، اگرچه وضعیت مطلوبی را از این حیث تنظیم نکرده‌اند اما به پیش‌بینی کمینه‌ی تدابیر حمایتی از بزه دیدگان بزرگسال و کودک جرم سوداگری انسان اقدام کرده‌اند. از میان اسنادی که به حمایت از بزه دیدگان جرم قاچاق انسان اشاره کرده‌اند، باید به پروتکل پیشگیری، سرکوب و مجازات قاچاق اشخاص، به ویژه زنان و کودکان، تکمیلی کنوانسیون ملل متحد علیه جرم سازمان یافته فراملی موسوم به پروتکل پالمو (سال ۲۰۰۰) و کنوانسیون راجع به اقدام علیه قاچاق انسان مصوب سال ۲۰۰۵ شورای اروپا موسوم به کنوانسیون ورشو اشاره کرد.

اسناد فراملی مزبور، به گونه‌های متفاوتی از تدابیر حمایتی برای بزه دیدگان جرم اشاره کرده‌اند که به ویژه باید از تدابیری یاد کرد که بهبودی جسمی، روانی و اجتماعی بزه دیدگان را هدف قرار می‌دهد: تأمین مسکن و پناهگاه مناسب و امن، اجازة اقامت، آموزشهای حرفه‌ای و اشتغال و برنامه‌های توانبخشی، ارائه خدمات پزشکی و روانشناختی، ارائه اطلاعات و مشورت و نمایندگی حقوقی، خدمات ترجمه، عدم

مجازات بزه دیده بخاطر جرایمی که در فرآیند قاچاق انسان بدان مجبور بوده‌اند و... از مهمترین اقدامات و تدابیر حمایتی است که سزاوار است بزه دیدگان جرم سوداگری انسان از آنها برخوردار شوند. کنوانسیون اقدام علیه قاچاق انسان شورای اروپا، نسبت به پروتکل پالرمو، از موقعیت والانتری برخوردار است زیرا تدابیر حمایتی بیشتری مثل دوره‌ی بهبودی برای تمامی بزه دیدگان قاچاق انسان و اجازه‌ی دسترسی به بازار کار برای بزه دیدگانی که اجازه‌ی اقامت تحصیل می‌کنند، پیش‌بینی کرده است.

قانون مبارزه با قاچاق انسان که تأثیرپذیری آشکاری از موازین فقهی و همچنین اسناد بین‌المللی مربوط از جمله پروتکل پالرمو داشته و به انگیزه حفظ حیثیت بین‌المللی ایران تنظیم یافته است، از میان راهبردهای سه گانه‌ای که ذکر آن رفت راهبرد تعقیب کیفری را مورد نظر قرار داده و به موضوع حمایت از بزه دیدگان جرم قاچاق انسان اهمیتی نداشته است و مستند به آن، در مواردی بزه دیده جرم، مجرم و شایسته تعقیب معرفی شده است. در حالی که با توجه به مفهوم موسع این جرم و شمول آن بر بسیاری از موارد مرتبط با بهره‌کشی جنسی و کار و اینکه بزه دیده در بسیاری از موارد رضایتی به آن نداشته و با فریب و اجبار و زور قاچاقچیان، به بهره‌کشی تن می‌دهند، دستگیری و کمک به بزه دیدگان جرم به عنوان اشخاص آسیب پذیر با ارزشها و آموزه‌های اسلامی منطبق است، لذا پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

۱- قوه‌ی قانونگذاری ایران، با بررسی عمیق، کنوانسیون جرم سازمان یافته فراملی و پروتکل پیشگیری، سرکوب و مجازات قاچاق اشخاص را مورد تصویب قرار دهد.
۲- نظر به اینکه بزه دیدگان جرم قاچاق انسان، اشخاصی آسیب پذیرند، ضروری است هماهنگ با ارزشهای انسانی و اسلامی، اقدامات و تدابیر حمایتی کمیته‌ی زیر در قانون پیش‌بینی و اجراء شود:

- شناسایی بزه دیدگان؛
- عدم تعقیب و مجازات بزه دیدگان به ویژه در ارتباط با جرائم ورود و اقامت غیرقانونی که در فرآیند قاچاق انسان مرتکب شده‌اند؛
- دوره‌ی بهبودی و اقامت بزه دیده؛

- تأمین مسکن مناسب و امن؛
 - کمک‌های مادی؛
 - ارائه خدمات پزشکی و روانشناسی؛
 - ارائه اطلاعات و مشورت‌های حقوقی و تسهیل مشارکت بزه دیده در دادرسی جنایی و به ویژه دریافت خسارت؛
 - خدمات ترجمه.
- ۳- تشویق سازمان‌های خیریه و گروه‌های مردم نهاد، جهت حمایت و کمک به بزه دیدگان جرم قاچاق انسان.

پی نوشت

۱. وفق ماده ۳-الف پروتکل پیشگیری، سرکوب و مجازات قاچاق اشخاص به ویژه زنان و کودکان مصوب سازمان ملل متحد و ماده ۴-الف کنوانسیون اقدام ضد قاچاق انسان مصوب شورای اروپا، قاچاق انسان عبارت است از: استخدام (بکارگیری)، حمل و نقل، انتقال، پناه دادن یا دریافت اشخاص به وسیله تهدید یا اعمال زور یا سایر اشکال تحمیل، آدم‌ربائی، تقلب، فریب، سوء استفاده از قدرت یا موقعیت آسیب‌پذیری یا از طریق دادوستد پرداختها (وجوه) یا منافع برای تحصیل رضایت شخصی که بر دیگری کنترل دارد، به منظور بهره‌کشی. بهره‌کشی حداقل شامل بهره‌کشی از روسپی‌گری دیگران یا سایر اشکال بهره‌کشی جنسی، کار یا خدمات اجباری، بردگی یا اعمال (یا رویه‌های) مشابه بردگی، بندگی (بیگاری) یا برداشتن اندامها است.
۲. این سه مورد را اصطلاحاً سه P می‌گویند: Protection -Prevention و Prosecution
3. Follmar Otto, Petra
4. Rabe, Heike
5. criminalization, punishment and redress, protection and assistance, preventing trafficking
6. United Nations, Economic and Social Council
۷. شورای اروپا (Council of Europe) از کهن‌ترین سازمان‌ها برای یکپارچه‌سازی اروپاست که در سال ۱۹۴۹ م. ایجاد شد. پایه این سازمان بر گسترش مردم‌سالاری، حقوق بشر، حکومت قانون و بهره‌برداری از همکاری‌های فرهنگی استوار است.

8. Skrivankova, Klara
9. Piotrowicz, Ryszard
10. Hodge, David

است که یک اتحادیه اقتصادی-سیاسی است. منشا اتحادیه اروپا به جامعه اقتصادی اروپا که در سال ۱۹۵۷ با توافقنامه رم بین ۶ کشور اروپایی شکل گرفت، باز می‌گردد. از آن تاریخ با اضافه شدن اعضای جدید، اتحادیه اروپا بزرگ‌تر شد. در سال ۱۹۹۳، توافق نامه ماستریخت چارچوب قانونی کنونی اتحادیه را پایه گذاری کرد.

12. Drew, Sandhya
13. Braspenning, Cindy
14. Gallagher, Anne
15. Uited Nations Human Rights Council
16. Uited Nations Office on Drugs and Crime ;Combating trafficking in persons in accordance with the principles of Islamic Law
17. Louise Herz, Annette
18. Raffaelli, Rosa
19. Morehouse, christal
20. Leidholdt, Dorchen
21. Schmidt, Armando Garcia
22. Scott, Sara
23. Harper, Zoe
24. Uited Nations Office on Drugs and Crime ;Trafficking in persons
25. Batsyukova, Svitlana

۲۶. برخی اسناد فراملی مثل مقدمه تصمیم راهبردی مورخ ۱۹ ژوئای ۲۰۰۲ شورای اتحادیه اروپا در مورد مبارزه با قاچاق انسان برآسیب پذیرتر بودن کودکان تصریح کرده‌است.

27. Uited Nations Office on Drugs and Crime ;Tooikit
۲۸. خود موضوع امکان عدم تعقیب و عدم تحمیل مجازات بر بزه دیدگان جرم قاچاق انسان به واسطه دخالت در فعالیت‌های جنائی مرتبط با قاچاق انسان را پذیرفته است.
۲۹. طرح دستورالعمل پارلمان و شورای اتحادیه اروپا (۲۰۱۰) در مورد پیشگیری و مبارزه با قاچاق انسان و حمایت از بزه دیدگان، نیز در ماده‌ی ۷ خود موضوع امکان عدم تعقیب و عدم تحمیل مجازات بر بزه دیدگان جرم قاچاق انسان به واسطه دخالت در فعالیت‌های جنائی مرتبط با قاچاق انسان را پذیرفته است.

30. Bose, Martin
31. Nam, Jennifer
32. Ventrella, Matilde
33. Martinez, Jacqueline Oxman
34. Hanley, Jill
35. Gomez, Fanny
36. International Human Rights Law Group
37. Waisman, Viviana

۳۸. این نوع اختلال روانی را اصطلاحاً Post-Traumatic stress Disorder یا اختلال فشارروانی

۳۹. Budapest Declaration on Public Health and Trafficking in Human Beings

اعلامیه مذکور پس از کنفرانس منطقه ای راجع به بهداشت عمومی و قاچاق انسان در مرکز، شرق و جنوب شرقی اروپا که از ۲۱ تا ۲۳ مارس ۲۰۰۳ در بوداپست برگزار شد، صادر گردید.

40. Simon, Hannah
41. Lopiccicolo, Julie Marie
42. Lenzerini, Federico
43. Mcgaha, Johnny E.
44. Evans, Amanda

منابع

الف. فارسی

دبیرزاده، الهه (۱۳۸۶). "تحلیل حقوقی قاچاق انسان در حقوق ایران و حقوق بین الملل". پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.

ذاقلی، عباس (۱۳۸۹). **قاچاق انسان**. تهران، نشر میزان.

سلیمی، صادق (۱۳۸۶). "قاچاق انسان و مبارزه با آن در حقوق کیفری ایران"، **فصلنامه رفاه اجتماعی**، ۲۶: ۲۶۵-۲۸۶.

نوبهار، رحیم (۱۳۸۵). "قاچاق زنان برای روسپیگری از منظر آموزه های اسلامی با نگاه به مقررات بین المللی و حقوق ایران". **فصلنامه مدرس علوم انسانی**، ۳: ۱۸۷-۲۲۰.

ب. انگلیسی

Batsyukova, Svitlana (2007). "Prostitution and Human Trafficking for Sexual Exploitation", *Gender Issues*, 24: 46-50.

Bose, Martin (2009). *The Evaluation of European Criminal Law*. Bruxelles, Ice (Institut D'e Etudes Europeennes).

Braspenning, Cindy (2006). "Human Trafficking in The Netherland: The Protection of and Assistance to Victims in Light of Domestic and International Law and Policy". *Intercultural Human Rights Law Review*, 1: 329-379.

Council of Europe (2005). *Explanatory Report on the council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings*. Warsaw. Available at: <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/197.htm> (10/09/2011)

Drew, Sandhya (2009). *Human Trafficking- Human Rights*. London:

- Legal action group.
- Follmar Otto, Petra and Rabe, Heike(2009). ***Human Trafficking in Germany***. Berlin: German Institute For human Rights
- Gallagher, Anne(2006).” Recent Legal Development in the Field of Human Trafficking”. ***European Journal of Migration and Law***, 8: 168-189.
- Hodge, David R. (2008). “Sexual Trafficking in the United states: A Domestic Problem With Transnational Dimensions”. ***Social Work***, 53: 143-151.
- International Human Rights Law Group (2002). ***The Annotated Guide to the Complete UN Trafficking Protocol***. Washington: Global Rights.
- Leidholdt, Dorchen A. (2006). “Strategies for Combating Human Trafficking Within the united states, Canada and Mexico”. ***Intercultural Human Rights Law Review***, Vol. 1, pp: 91-96.
- Lenzerini, Federico (2009). “International Legal Instruments on Human Trafficking and a victim – oriented Approach”. ***Intercultural Human Rights Law Review***, Vol. 4, pp: 205-238.
- Lopiccolo, Julie Marie(2009). Where Are The Victims? The New Trafficking Victims Protection Act’s Triumphs and Failures in Identifying and Protecting Victims of Human Trafficking. ***Whittier Law Review***, 30: 851-885.
- Louise Herz, Annette (2006). Trafficking in Human Beings; An Empirical Study on Criminal Prosecution in Germany. Freiburg: Max planck institute.
- Martinez, Jacqueline Oxman and Hanley, Jill and Gomez, Fanny (2005). “Canadian Policy on Human Trafficking: A Four – year Analysis”. ***International Migration***, 43 (4): 7-27.
- Mcgaha, Johnny E. and Evans, Amanda (2009). “Where are the victims? The Credibility Gap in Human Trafficking Research”. ***Intercultural Human Rights Law Review***, 4: 239-266.
- Morehouse, christal (2009). Combating Human Trafficking. Berline: Vs-verlag.
- Nam, Jennifer (2007). The Case of the Missing Case: Examine the Civil Right of Action For Human Trafficking Victims. ***Columbia Law Review***, 107: 1655-1703.
- Piotrowicz, Ryszard (2009). “The legal Nature of Trafficking”. ***Intercultural HumanRights Law Review***, 4: 175-203.
- Raffaelli, Rosa (2009). “The European Approach to the Protection of Trafficking Victims”. ***German Law Journal***, 1 (03): 205-222.
- Schmidt, Armando Garcia (2008).” Human Trafficking: Europe’s

- New scheme and Disgrace”. *Spotlight*, 4: 1-8.
- Scott, Sara and Harper, Zoe (2006). “Meeting the Needs of Sexually Exploited Young People: The Challenge of Conducting Policy-Relevant Research”. *Child Abuse Review*, 15: 313-325.
- Simon, Hannah (2010). “Human Trafficking from an International protection perspective”. *Penn state International Law Review*, 28 (4): 600-673
- Skrivankova, Klara (2006). “Combating Trafficking in Human beings”. *international Review of Law Computers and Technology*, 182: 229-232.
- United Nations Human Rights Council (2009). “*Summary Prepared by the Fourth session*”, Geneva, office of the High Commissioner for Human Rights... Germany.
- United Nations Office on Drugs and Crime, (2008). Toolkit to Combat Trafficking in Persons. New York: United Nations Publication.
- United Nations Office on Drugs and Crime, (2009). Trafficking in persons; Analysis on Europe, Vienna, United Nations Office on Drugs and Crime. Available at: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4ad871560.html> (10/09/2011)
- United Nations Office on Drugs and Crime, (2010). Combating Trafficking in Persons in Accordance with the Principles of Islamic law, Vienna, United Nations Office on Drugs and Crime. Available at: <http://www.unhcr.org/refworld/type,RESEARCH,UNODC,4a69b6ba2,0.html> (10/09/2011)
- United Nations, Economic and Social Council, (2002). Recommended Principles on Human Rights and Human Trafficking. New York: United Nations. Available at: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3f1fc60f4.html> (10/09/2011)
- Ventrella, Matilde (2007). “Protecting Victims of Trafficking in Human Beings in the UK: The Italian ‘Rimini Method’ that could Influence the British Approach”. *Migration and Refugee Issues*, 3 (2): 40-63.
- Waisman, Viviana (2010). “Human Trafficking: State Obligations to Protect Victims’ rights the current Framework and a new Due Diligence Standard”. *Hastings int’l 8 Comp. L. Rev*, 33 (2): 358-343.